

ADAOS

cuprinzînd completările noastre la textul primei ediții a acestei cărți apărute în 1916, care fără să aducă modificări esențiale, reprezintă o contribuție nouă într-un domeniu prea puțin cercetat al culturii noastre.

BUCOĂVNE

Ad Cap. I, pag. 32.

Primele două bucoavne tipărite pe pământul locuit de români au fost în limbi străine. Prima, apărută în 1651, la Rîmnic, în limba grecească, a doua, între anii 1663 și 1669, la mănăstirea Peri, în Maramureș, în limba slavonă.

Prima bucoavnă în limba română a apărut la Bălgrad (Alba-Iulia) în anul 1699.

Ad Cap. I, pag. 32 și urm.

Prima Bucoavnă românească (Bălgrad, 1699) vine de la Bucureștii lui Constantin Brîncoveanu.

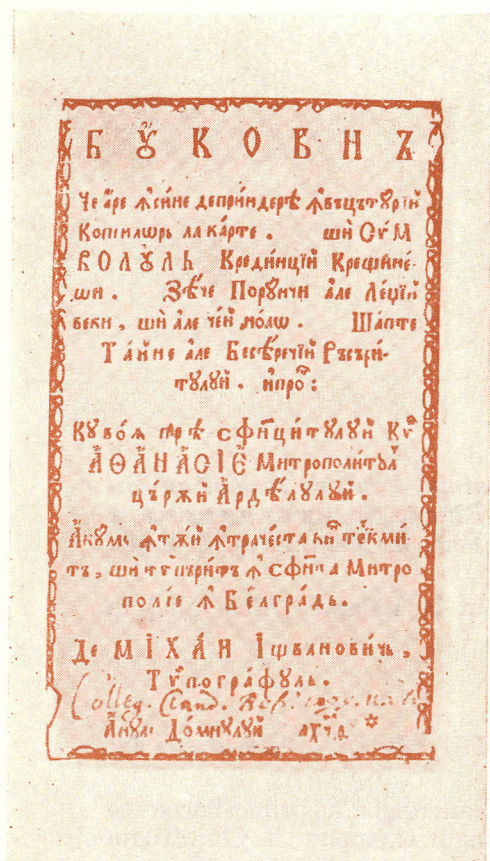
La 1916, eu, pribeag la București, nu cunoașteam originalul primei bucoavne românești de la 1699, care se găsea într-un singur exemplar, la Cluj. Toate informațiile date atunci au fost luate după descrierea publicată de Grigorie Silași în revista *Transilvania* din Sibiu. Informațiile lui Silași erau insuficiente pentru a putea trage din ele concluziile necesare pentru aprecierea justă a importanței eveniment, nu numai din punct de vedere pedagogic, ci și cultural, religios și politic, după cum se va arăta mai jos.

Dăm aici, deocamdată, titlul exact al bucoavnei, apoi fotocopia foi de titlu care o însoțește.* Iată titlul:

BUCÓVNA Ce are însine deprinderea învățaturii Copiilor la carte, și SYM'VOLULU Credinții Creștinești. Zéce Porunci ale Legii vechi, și ale cei noao. Șapte Taine ale Beséricii Răsăritului. Iproci. Cu voia pré sfințitului Kyr ATHANASIE Mitropolitulu țărâi Ardélului. Acum întâi întracesta chip tocmită, și typărită în sfînta Mitropolie în Belgradu De MIHAI Iștvanovici Typografulu. Anul Domnului 1699.

Fapt care poate părea curios e că bucoavna nu dă ca „Simbol al credinței creștinești” cunoscutul simbol niceo-constantinopolitan, ci simbolul Sf. Atanasie, arhiepiscopul Alexandriei, socotit de teologii ortodocși ca reprezentînd concepția catolică apuseană. Un amănunt interesant, care trebuie relevat, este că titlul acestui simbol este dat în limba slavonă.

* Ediția de față, pag. 248(O.P.).

Bucoavna de la Bălgrad, 1699

Ne oprim asupra acestui fapt, de o importanță mult mai mare decât se crede de obicei, pentru a face declarația categorică în sensul că simbolul atanasian nu este catholic apusean, ci este, ca și cel niceo-constantinopolitan, general-creștin. Este ade-vărat că anumiți teologi români și ruși declară, tot atât de categoric, că biserica ortodoxă a refuzat totdeauna și continuă să refuze pînă-n ziua de azi recunoașterea acestuia din partea bisericii ortodoxe. Dar afirmația aceasta se bazează pe o regretabilă și profundă greșeală și confuzie, care se datoresc lipsei, pînă-n ziua de astăzi, a unei istorii critice serioase a teologiei românești. E un fapt dovedit prin zeci și zeci de documente, care atestă că simbolul atanasian este considerat, nu numai în aproape toate bucoavnile apărute după anul 1699, ci și în alte cărți bisericești, române și ruse, cum sînt diferite ediții ale Psaltirii, ca ortodox; mai mult chiar, amintitul simbol este invocat ca izvor principal de clasică „Mărturisire ortodoxă” a lui Petru Movilă. Nu putem dezvolta aici mai pe larg acest subiect, dar ținem să comunicăm celor interesați că scriitorul paginilor prezente s-a îndeletnicit, în ultimul sfert de veac* și cu elaborarea unei Istории a teologiei românești (nu confesional-ortodoxe, ci general-creștine românești). În acea Istorie, capitolului „Simbolurile de credință în teologia românească” i s-a dat o vastă întindere, punîndu-se definitiv capăt multor confuzii, care prejudiciază nu numai Dogmatica, ca atare, ci și înalte interese internaționale de mare actualitate. [...]

Aceste două documente, care n-au fost analizate de nimeni pînă acum, ne obligă să ne oprim mai de aproape asupra semnificației lor.

Observăm mai înainte de orice, ilustrația a doua care prezintă pe împăratul creștin

* Autorul se referă aici la perioada 1945 — 1970 (notă O. P.).

Constantin cel Mare și pe mama sa Elena, chip identic cu acela de deasupra intrării în catedrala mitropoliei, respectiv patriarhiei din București, ctitorie a voievodului muntean Constantin Brîncoveanu, „înălțatul biruitor a toată Ungrovlahia și adevărat al Sfintei Mitropolii din Ardeal patronuș“. Această ilustrație, coroborată cu indicația din foaia de titlu că Bucoavna a fost „întracesc chip tocmită“, — adică, după limbajul curent de astăzi, „redactată“, de tipograful lui Constantin Brîncoveanu, Mihai Iștvanovici, constituie o dovadă sigură că Bucoavna a fost adusă, gata, sau cel puțin schițată, de la București. Ea mai dovedește că mitropolitul Atanasie, abia întors de la București, unde a fost hirotonit după cel mai strict tipic pravoslavnic, adică „ortodox“, s-a grăbit să tipărească această bucoavnă, chiar printr-un tipograf adus de el de la București, prea luminatului și înălțatului biruitor a toată Ungrovlahia, cu care se declara pe față solidar, în ciuda străuitoarelor opintiri ale iezuiților, care îl pîndeau din toate părțile.

Documentele acestea anulează total afirmațiile unor istorici literari români mai vechi, care susțineau că Bucoavna ar fi o consecință a Unirii cu Roma, respectiv cu Viena. În adevăr, Aron Densușianu, în a sa *Istorie a literaturii române* (Iași, 1885, pag. 95) zice: „Se vede că îndată după proclamarea Unirii, mitropolitul Atanasie a început a se îngriji de școale, căci a dat un Abecedar sau Bucoavnă, cea dintâi cunoscută pînă astăzi“.

Cu 20 de ani mai tîrziu, N. Iorga, susține și el, în a sa *Istorie a literaturii religioase* (București, 1904, pag. 211), că „Trebuie să fi avut Bucoavna menirea de a străcura în mințile copiilor dogma cea nouă, cu toate că ea pomenea chiar în titlu «tainele bisericii Răsăritului».

Și tot N. Iorga susține, la 1926 — după ce eu, încă cu 10 ani mai înainte, înlăturasem orice posibilitate de legătură între Bucoavna de la 1699 și Unirea de la 1700 — în a sa *Istorie a literaturii românești* (vol. II, pag. 79), aceeași teză, de la 1904, fără a aduce vreo dovadă împotriva tezei susținute de mine. Cu doi ani mai tîrziu, în a sa *Istorie a învățămîntului*, Iorga scrie, printre altele, la pag 54, următoarele cuvinte, față de care fac anumite rezerve: „Fără nici un împrumut din Principate, școala ardeleană...“ Iar la pag 89: „În același timp, școala apuseană nu se putea întruchipa în Principate, românii ardeleni o căpătau, dar tot prin acea biserică a Romei care cîrmuia pe iezuiții unguri ai lui Constantin vodă Mavrocordat“. Și, în sfîrșit (pag. 90): „Unirea cu Roma trebuia să aibă consecințe în învățămîntul mult timp reținut pe treapta începuturilor“ [242]. Drept continuare, Iorga adaugă în notă: „Avem întăile Bucoavne din Bălgrad, 1699, din Cluj (și în litere latine), 1744 și cea din 1777 (vezi: B i a n u - H o d o ș, o. c., II, pp. 79, 219)“.

O notă interesantă încercă să aducă în discuție fostul profesor de istorie bisericească de la Institutul teologic din Sibiu, Ștefan Lupșa, prin următoarele cuvinte din studiul său, plin de contradicții, publicat în *Telegraful Român*, anul 1949, nr. 28-30.: „Că în Ardeal apare mai întîi bucoavna românească e și meritul neamurilor conlocuitoare, mai progresiste în acest domeniu (al școlii în limba poporului), și al slăbirii mai devreme aici a slavonismului. Bucoavna de la 1699 a fost de folos și pentru luminarea poporului și pentru înlăturarea limbii slavone din școală și din biserică“.

Cele două bucoavne românești de la Cluj din anul 1744.

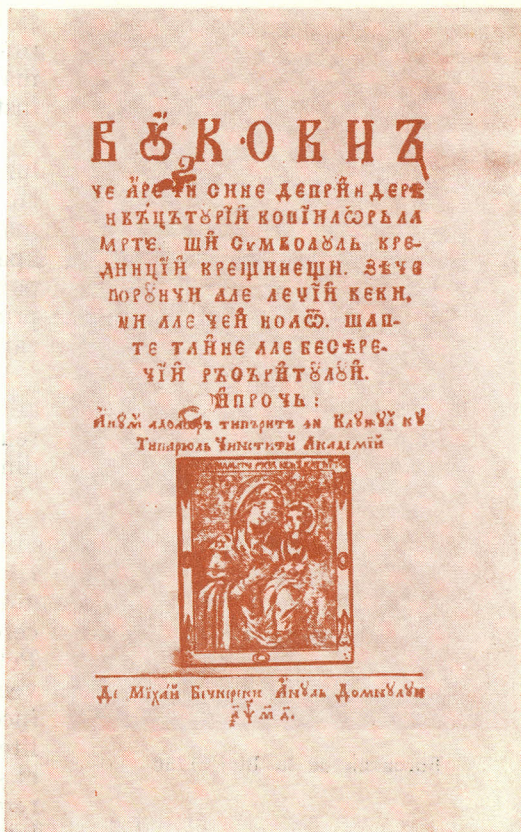
Spre deosebire de cele relatate în ed. din 1916, precizăm aici faptul că, în anul 1744, au apărut, la Cluj, două bucoavne românești, nu una singură. Acest fapt este deosebit de elocvent pentru lupta care s-a desfășurat în Transilvania pe urma așa-zisei Uniri a poporului român din Transilvania cu Biserica romano-catolică, mai mult a Vienei decât a Romei. Este semnificativ faptul că de la apariția Bucoavnei de la 1699 de la Bălgrad, prin care mitropolitul Atanasie, abia întors de la Bucureștii voievodului Constantin Brîncoveanu, a încercat să facă un pas mare în cultura națională și religioasă a poporului său cu ajutorul Bucoavnei amintite, timp de aproape jumătate de veac n-a mai apărut nici o nouă ediție a acestei cărți. Dovadă că procesul inițial a fost oprit aproape total. După frământările îndelungate între tradiționaliștii ortodocși și între novatorii catolici, dirijați de Ordinul iezuiților care își avea sediul la Cluj, la 1744 apar în capitala Ardealului, ai cărui principii erau calvini sau unitarieni, deodată, două bucoavne de pe poziții diferite; una strict ortodoxă, pe bazele celei de la 1699, iar cealaltă în conformitate cu situația religioasă-politică creată de Unirea de la 1700*. Nici una din ele nu manifestă, în nici un chip, vreo tendință calvină, cum afirmase N. Iorga. Ediția a doua e, din unele puncte de vedere, mai „progresistă” decât prima, prin faptul că introduce, alături de alfabetul chirilic, și alfabetul latin. În același timp, această a doua ediție dă, într-un mod cu totul excepțional, în loc de un singur simbol al credinței creștinești, cum obișnuiau toate popoarele, două simboluri, pe cel niceo-constantinopolitan și pe cel atanasian. Explicația acestui fenomen curios și cu totul caracteristic pentru felul de luptă al iezuiților este următoarea: iezuiții urmăreau neapărat scopul de a face din bucoavnă și un instrument pentru consolidarea Unirii, realizată de ei. În consecință, au căutat să introducă în simbolul credinței și oțioasa formulă apuseană a purcederii Duhului Sfânt și „de la Fiul” (filioque). Intercalarea aceasta buclucașă nu o puteau introduce în mod destul de dibaci în textul simbolului atanasian, ceea ce se putea realiza ușor în textul niceo-constantinopolitan, fără să bată prea mult la ochi. De remarcat faptul că simbolul niceo-constantinopolitan, dres de iezuiți în chipul arătat, n-a fost acceptat de nici o bucoavnă apărută în cursul vremurilor la Blaj. Toate au păstrat textul original al simbolului niceo-constantinopolitan, cu purcederea Duhului Sfânt numai de la Tatăl, după cum n-au acceptat, decât foarte târziu și sub influența Școlii Ardelene, nu a iezuiților, alfabetul latin. Mai relevăm și faptul care nu e lipsit de anumită importanță, că ambele ediții de la 1744 au omis chipul lui Constantin și Elena din Bucoavna de la 1699, înlocuindu-l cu icoana Maicii Domnului, care este, probabil cea de la Nicula („Icoana lacrimantă, făcătoare de minuni”), pe care voievodul Kornis (român de origine) a transportat-o de la biserica românească de la Nicula, la biserica iezuiților (mai târziu a piariștilor) din Cluj. Murise între timp voievodul muntean Constantin Brîncoveanu, asasinat de turci la Constantinopol — „patronușul” bisericii ardelene — iar chipul lui nu mai putea apărea în nici o carte românească din Ardeal.

* *Manifestul pentru Unirea cu Roma* a fost semnat de 38 de protopopi la 7 octombrie 1698 (O. P.).

Dăm alăturat clișeul uneia din cele două bucoavne clujene de la 1744.

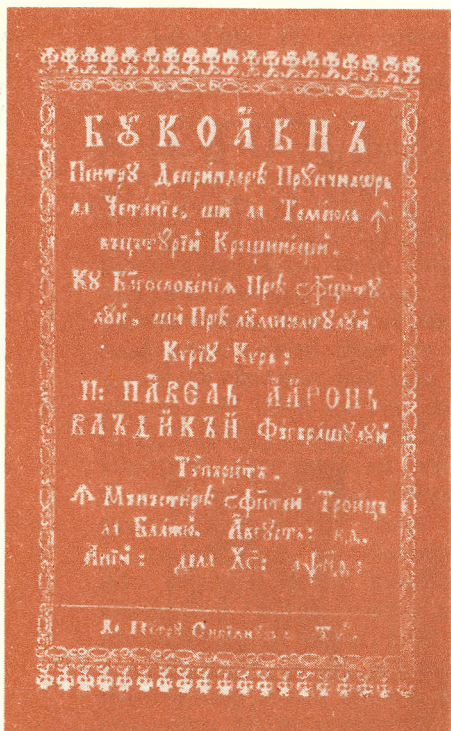
Ceea ce mai trebuie relevat în legătură cu cele două bucoavne de la Cluj este faptul că ele nu apar sub auspiciile autorității oficiale ale bisericii românești și nici în vreo tipografie a bisericii române, care se zbătea în tot felul de convulsiuni primejdioase. Se știe că, drept consecință a Unirii, mitropolitul Atanasie Anghel a fost degradat la rangul de episcop și mutat de la Bălgrad la Făgăraș, iar succesorul lui a fost mutat la Blaj*, tipografia mitropolitană risipindu-se și ea.

În legătură cu convulsiunile pomenite am aminti aici fapte privind alfabetul și cu peripețiile lui în cursul veacurilor. Dimitrie Cantemir susține, în a sa *Descriere a Moldovei*, că pînă la Sinodul de la Florența (1439), românii s-ar fi servit de alfabetul latin. Anumite împrejurări, asupra cărora nu e locul să insistăm aici, au adus cu sine adoptarea alfabetului chirilic-slavon. Influențe străine, calvine și romano-catolice, din diferite centre ardelenegre și de la Roma, au încercat să reintroducă la români alfabetul latin, dar încercările n-au izbutit. Nu ne putem opri aici mai amănunțit asupra acestui capitol extrem de interesant și pentru istorici, ca și pentru sociologi și teologi. Ne limităm, deocamdată, la constatarea că împrejurările istorice date au făcut ca un proces cultural atît de necesar ca acela de revenire a românilor la alfabetul latin, propriu geniului lor, a trebuit să întîrzie încă foarte mult timp, pînă să devină o realitate. Explicația nu poate fi găsită numai în faptul că inițiativele respective au venit din partea unguirilor calvini și catolici, în care românii ardeleni vedeau mai ales niște uzurpatori

Bucoavna de la Cluj, 1744

* Mulți preoți, nerecunoscînd Unirea cu Roma, au ales un nou episcop ortodox, pe Ioan Țarca. Atanasie fu afurist de către Teodosie, mitropolitul din București și de către Dosoftei patriarhul Ierusalimului, iar Constantin Vodă Brîncoveanu lăuda pe cei care păstraseră vechea credință. (O. P.).

Bucoavna de la Blaj, 1750

și exploataatori, ci și în faptul că elemente românești, ridicare, grație culturii teologice mai înalte, cîștigată în școlile catolice, s-au instrăinat de popor. [...]

Este vrednic de remarcat faptul că în tot lungul interval de peste un secol și jumătate, cît a durat influența protestantă, mai întîi germană luterană, apoi maghiară calvină, n-a apărut nici o bucoavnă în limba română. Propaganda religioasă protestantă s-a exercitat prin diferite catehisme în limba română, dintre care unele tipărite cu litere latine.

Biserica greco-catolică română — singura admisă legal de autoritățile de stat — n-a reușit să publice, în timpul cît ea și-a avut reședința la Făgăraș, nici o bucoavnă.

Prima bucoavnă de la Blaj, 1750

După mutarea sediului principal de conducere de la Făgăraș la Blaj, noul episcop unit, Petru Paul Aaron a reușit să înființeze la Blaj vechea tipografie de la Bălgrad, care a tipărit, începînd cu anul 1750, o surprinzător de bogată literatură religioasă, nu numai în limba română, ci și în latină. Printre cărțile apărute la Blaj remarcăm și o frumoasă „Bucoavnă, cu blagosenia Prea Sfințitului și Prea luminatului Kiriu Kir P. Pavel Aaron, Vlădicăi Făgărașului“. Cartea este făcută „pentru Deșteptarea Pruncilor la Cetanie și la Temeiul învățaturii Creștinești“. Trebuie remarcat că formula „Kiriu Kir“, obișnuită în cărțile tipărite în vechile Principate, nu era întrebuițată în Transilvania și faptul că vlădica de la Blaj — indiferent de situația delicată de membru al clerului superior declarat „catolic“ — se simțea una cu Biserica pravoslavnică a tuturor românilor.

Bucoavna aceasta n-a fost cunoscută pînă acum. Îi dăm aici foaia de titlu în fotocopie.

Ad Cap. II, pag. 41.

Bucoavna slavo-latină de la Cluj, din 1746

O apariție curioasă: Bucoavna slavo-latină din Cluj, 1746. A se vedea, Damian P. Bogdan, *Contribuții la Bibliografia românească pe anul 1938*, precum și Stripszky Hiador. Cum se vede,

cartea se adresează ortodocșilor din Ungaria, deci și românilor; aceasta este justificarea prezenței ei în Bibliografie.

Bucvarele laice de la Viena

Bucvarul laic, care începuse să apară în ediții tot mai numeroase, mai întâi la Viena în 1771, apoi la Buda (1777, 1780, 1786), apoi aproape simultan și la Blaj (1777, 1797) și la Sibiu (1788, 1795, 1797, 1808), toate aveau un spirit moral laic, spre deosebire de bucoavna tradițională religioasă, care-și continuă tradiția sa, începută la 1699, prelungindu-se pînă în 1870.

Prima Bucoavnă româno-maghiară, Viena

Bucoavnă româno-maghiară, necunoscută, o ediție a Bucvarului românesc de la Viena, 1777 și 1781; a Bucvarului româno-german de la Sibiu din 1783; a Bucvarului româno-germano-latino-maghiar de la Blaj din 1793 și a Bucvarului germano-maghiar de la București din 1847.

Bucățile de lectură, pe pagina stîngă, în românește („olăhul“), pe cealaltă, în ungurește. La sfîrșit, 12 pagini cu text în limba latină, sub titlul: *Sententiae morum pro exercitus lectionis*.

Exemplar necomplet, în biblioteca O. Ghibu. Lipsesc primele 16 pagini.

Bucvarul grecesc tradus în românește

Noua pedagogie — traducere românească sau Alfabetariul ușor ca să învețe copiii cei mici carte româno-slavică pentru folosul de obște al Româno-Slavilor.

Autorul: „jude respectat între preoți domnul domn Constantin Mante, moscopolitan, chartofilax și protopop în Posnania Prusiei de miazăzi, Viena, 1776“.

(Vezi N. Iorga, *Note polone*, în *An. Acad. Rom.*, Memoriile secției istorice, 1924, pag. 393.)

Ad Cap. IV, pag. 42 și urm.

Bucvarul românesc de la Dubăsari, 1782

Bucvaru sau începere de învățatură celorlă ce voră să învețe carte cu slove slavonești, ci s-au tipărită acum de Protoierei Mihailă Strelbițchii întru însușă a sa tipografie. Dubasari, 1792.

Bucvarul românesc de la Movilău, 1800

Bucoavna de la Dubăsari s-a retipărit, într-o a doua ediție, la Movilău, în anul 1800.

Ambele bucoavne sînt o reeditare, cu puține deosebiri, și cu totul neesențiale, a Bucvariului de la Iași, tipărit „cu porunca“ *mitropolitului Iacov*, la 1755. Detalii cu privire la ele și la editorul lor se găsesc în: O. Ghibu, *Prolegomena la o educație românească*, București, 1941, pp. 412 — 415.

Ad Cap. VII, pag. 51 — 53

Bucoavna de la Blaj, 1777, de Petru Poșovici, cu simbolul credinței în formă ortodoxă. Biblioteca Bruckenthal II.W.K. Nu cuprinde simbolul atanasian, ci numai pe cel nicean, cu textul de astăzi. Exemple: „Crez într-un...“, „supt Pilat din Pont“, „a cărui împărăție nu va fi sfârșit“; „Carele din tatăl iase“; „este închinat și slăvit“; „una sfântă, sobornicească și apostolicească biserică“.

Bucoavnele de la Blaj păstrează, în general, tradiția ortodoxă, nu pe cea catolică.

Bucoavna de la Blaj, 1838

Bucoavna sau Abecedariu cu slove Iliricești și Latinești, pentru deprinderea pruncilor la cetire și altele. Cu binecuvântarea Măriei sale Domn Ioan Lemeni, Episcopul Făgărașului s.c. Blaj 1838. Cu tiparul Seminarului, 32 pag.

Cuprinsul: Pag. 2. Rugăciunea Sfântului Maxim înaintea citirii, cu următorul cuprins: „Doamne Ise Hse deschide-mi urechile și ochii inimei mele, ca să auz cuvintele tale și să înțeleg, și să fac voia ta. Nemernic sînt eu pre pămînt, nu ascunde de la mine poruncile tale. Descopere ochii miei, și voi socoti minunile din légé ta“.

Pag. 3. Slovele cele mari, apoi slovele cele mici, apoi *literale latinești*, apoi slovele versuitoare și *vocale*.

De la pp. 4—14, diferite exerciții de citire, — pe pagina din stînga cu chirilice, în dreapta, latina. — Diftongi, cu „versuitoare“ și „neversuitoare“, „vocale cu consonante“ ș.a.

De la pag. 14 înainte, diferite părți din liturghie: În numele Tatălui, Pentru rugăciunile, Mărire ție, Împărate ceresc, Sfinte Dumnezeule, Prea Sfîntă Treime, Tatăl nostru, Născătoare de Dumnezeu, Simbolul credinței, (*cu formula ortodoxă despre Duhul Sfînt „carele din Tatăl ese“ și „cu una sfîntă sobornicească și apostolească biserică“*).

Pp. 24—25: „Diece porunci aleluia Dumnedieu“.

Pp. 26—27: „cinci porunci ale santei Biserici“, dintre care cea din urmă: „se plătesci diecinel'a, după orenduel'a santei Biserici“.

Apoi: „Trei sfaturi ale Domnului Christos, sciepte taine, ale sîntei Biserici, Trei fapte bune ale grăirei de Dumnezeu, Patru fapte bune de obsce și mai ântie, șiepte daruri ale Duhului sântu, Doua sprediece roduri ale Duhului sântu, opt fericiri, șiepte lucruri ale milosteniei, care se apropie de trup“...

Exemplarul din Biblioteca „Astra“ din Sibiu nu este complet; el ajunge numai pînă la pag. 32. Nu știu cîte pagini lipsesc.

Bucoavna episcopului Lemeni continuă în noi ediții la Blaj. Reținem ediția de la 1853.

Ad Cap. XXII, pag. 88 și urm.

În legătură cu „Povățuitorul tinerimii“, atribuit lui Gheorghe Lazăr

În lucrarea noastră s-a dovedit, că această carte nu este făcută de Gheorghe Lazăr, ci este o lucrare a „fărlegărilor“ de la Buda, Zaharia Carcalechi. Întreaga istorie literară a acceptat concluziile noastre.

Dar iată că, după mai bine de jumătate de veac, ultimul istoric literar care s-a ocupat de Școala Ardeleană (Ed. Albatros 1970; vol. III, pp. 193 — 198) trece fără nici o explicație peste ceea ce a stabilit istoria și critica literară de la 1916 încoace. Autorul, Florea Fugariu, nu încearcă să combată rezultatele cercetărilor din ultimele decenii și prezintă chestiunea paternității operei în mod anacronic. Peste tot, Gheorghe Lazăr este prezentat în această lucrare în chip necorespunzător cu ceea ce cercetările mai noi au stabilit, în privința raporturilor sale cu Tudor Vladimirescu. A se vedea: S. Săveanu, *Enigmele Bucureștilor*, pp.90—99. Momente inedite din activitatea lui Gh. Lazăr, București, 1973.

Bucoavna de la Blaj, 1853

Bucoavnă sau *ABECEDARIU* cu slove chirilicești și latinesci pentru deprinderea pruncilor la cetire și altele. Cu bine cuvântarea Măriei Sale Domnului Domn Alexandru Șterca-Șuluț, episcopul Făgărașului și a toată țara Ardealului. Blaj, 1853. — Cu tiparul Seminarului.

Și aici simbolul credinței e în formă ortodoxă, cu „Duhul sfânt carele din Tatăl ese“.

Bucoavnă sau Abecedar, cu slove chirilice și litere latine, Blaj, 1853. Exemplar în Biblioteca mitropolitului Șaguna, Sibiu. Vezi catalogul acesteia, alcătuit la 1872—1873 de Ilarion Pușcariu (Probabil că este identică cu cea precedentă).

Ad. Cap. XXV, pp. 101 — 104

Bucoavna bilingvă ruso-românească de la Chișinău, 1815.

Reținem din cuprinsul cărții următoarele rînduri [...] „Învățătura atîta este un odor de scump încît nu se poate nici cu un preț a se cumpăra, dar nici a se vinde. Treapta învățaturii este mai înaltă decît toate treptele ale altor dregătorii. Cei săraci se cuvine a învăța învățăturile pentru ca să se facă bogați iar cei bogați pentru ca să le aibă ca o podoabă.

Creșterea cea bună stă întru a se deprinde tînărul în obiceiuri cinstite și laudate. Faptele ceale bune fac viața fericită. La toate lucrurile tale trebuie să iai sfat de la cel ce să teme de Dumnezeu. Oamenii cei mai răi sînt aceia carii nu vor să erte pre cei ce le-au grișit. Sfirșit și lui Dumnezeu laudă“.

Exemplar unic în biblioteca Facultății de litere din București, cumpărat cu 1000 lei de la un particular din Odobești. Cuprinde printre altele simbolul credinței al Sf. Atanasie al Alexandriei. (A se vedea: Constantin Giurescu, *Bucoavnă basarabeană din 1815*, în *Rev. istorică română*, București, 1931, fasc. 2.)

Bucherul moldovenesc de P. Braga. Chișinău, 1907. A se vedea: Paul Mihailovici, *Tipărituri românești în Basarabia de la 1812 pînă la 1918*, București, 1941, Editura Academiei Române.

Bucoavna moldovenească, alcătuită de missionerul eparhial *arhimandritul Gurie*. Se dedică amicului meu M.M.G., Chișinău, Tipografia Eparhială, 1909, 80 pag., prețul 25 copeici.

În realitate, cartea aceasta nu este o bucoavnă, în înțelesul bucoavnei tradiționale cuprinzând rugăciuni și slujbe bisericești, ci este un abecedar modern. Ea nu se bazează pe religie, ci pe „Pedagoghie“ și pleacă de la textul unui abecedar rusesc, tradus în românește. Are la început o prefață în două limbi — rusește și românește — pe care o lăsăm să urmeze în întregime, ca document pedagogic social al vremii.

„CĂTRE CITITORI (K CITATELEAM)

În lucrul învățaturii de carte a norodului, pentru mai marea lui sporire, trebuie să fie învățate cererile pedagoghiei. Cea mai de frunte lege pedagoghică este de a merge în lucrul învățării cu încetul de la cele ușoare la cele grele, de la cele cunoscute la cele necunoscute. Neluarea în seamă a legeri acesteia este vătămătoare pentru sporirea învățaturii. Când legea aceasta nu se păzește, când în școlile cu școlari neruși, încep a învăța pe școleri a ceti și scri de odată pe rusește. Școlerul intrând în școală cu asemenea așezare a lucrului întâlnește greutăți la deprinderea iscusinței cetirei, care sînt deprisos, și anume; pentru dînsul necunoscut este buchia ei și sunetul ei, necunoscut este și chipul împreună-rei sunetilor în sloguri și, cei mai de frunte, lui necunoscut îi este chiar și singur cuvîntul, care îl alcătuiește. Școlerul lucrează toată vremea în lumea necunoscută. El este lipsit de acea simțire de bucurie, care o are lucrătorul, cînd el, după oareșicare ostineală, ajunge la un sfîrșit cunoscut, mulțumită căruia în inima lui crește și se păstrează dragoste către lucru. Ca să scape școleru de urît, de care se întovărășește la cetire pe cuvinte rusești în școlile cu învățăcei-moldoveni, noi am aflat de nevoie și unit cu legile pedagoghiei, să alcătuim cartea care se pune înainte, pentru învățarea la cetire și scrisoare rusască pe cuvinte moldovenești. La învățarea cetire a buchelor rusești și slovinești pe cuvinte moldovenești cunoscute școlerilor, se va păstra în elevi dragostea vie spre lucru, și deprinderea iscusinței de a ceti și a scri se va face mai curînd. Școala va avea mare economie a vremei. Cartincurile puse în carte vor ajuta unora din moldoveni a deprinde sunetul buchelor și cetirea însuși de sine, fără ajutorul învățătorului. După ce va deprinde iscusința cetirei a buchelor rusești și slovenești, învățătorul cu elevii trece la cetirea cărței rusești a lui Grigoriev, avînd în al doilea parte a cărței noastre perevodul ei românesc.

Dorința de a ajuta norodului moldovenesc din Besarabia, fiul căreia am cîntea să fiu, a deprinde mai răpede știința de carte, a fost singurul motiv spre alcătuirea cărței, care vi se pune înainte. Dumnezeu să ajute! ARHIMANDRITUL GURIE“.

Cartea e tipărită frumos, pe hîrtie velină, întrebuițînd, în mod inegal, cînd alfabetul rusesc, cînd pe cel chirilic. Pe ultima pagină a copertei se află următoarea înștiințare: „A aceluiași autor se află de vînzare Cartea de Învățatură — Despre Legea lui Dumnezeu, care cuprinde: 1) Lămurirea rugăciunilor, 2) Istoria sfîntă a Vechiului și Noului Testament, 3) Katehizisul în scurt și 4) Tălmăcirea slujbelor Dumnezești. Cartea are 308 fețe (pagine) și costă 78 copeici, una“.

Cartea este bogat ilustrată. P. Mihailovici nu amintește această carte. De remarcat faptul că bucoavna cuprinde, pe lîngă partea pur didactică de învățare a scrisului rusesc, încă o pagină bilingvă, intitulată „Despre

rostirea buchelor românești“, precum și „Partea a doua“, cuprinzând piese de lectură și, mergînd pînă la pagina 80, terminată cu poezia „*Rosia — patria mea*“.

A doua bucoavnă moldovenească, Chișinău, 1909

Bucoavna moldovenească, alcătuită de missionerul eparhial Arhimandritul Gurie, Tipografia eparhială, 1909. Are 160 pagini, plus XII pagini în limba rusă: „Scurte noțiuni de gramatică moldovenească“. În realitate, este a doua ediție a cărții de sub numărul anterior, cu 172 pagini în loc de 80. Nici această ediție nu este amintită de P. Mihailovici. De remarcat faptul că această bucoavnă, radical prelucrată, „cu ajutorul mai multor iubitori de luminarea norodului“, în spirit românesc, sub titlul *Abecedar moldovenesc*, cu litere latine, împreună cu prima ediție menționată mai sus, a apărut, la 1909, în 1000—1500 exemplare. A se vedea: I. Simionescu, „*Abecedarul moldovenesc*“, în „*Calendarul Regina Maria*“, Iași, 1918.

Manuscrisul original al autorului, dimpreună cu contribuțiile esențiale ale colaboratorilor acestuia, ascunși sub cuvintele „cu ajutorul mai multor iubitori de luminarea norodului“, se găsesc în arhiva O. Ghibu.

În afară de bucoavnele amintite pînă aici, toate tipărite, printre care câteva nedatate, se mai cunosc câteva bucoavne în manuscris, păstrate în Biblioteca Academiei R.S.R. A se vedea mss. nr. 280, 221, acesta din urmă grecesc, despre care N. Iorga afirma (în *Ist. lit. rom.*, v. II, pp. 345—350), că ar fi de Naum Râmnicianu [243]. În legătură cu aceasta, reținem amănuntul cu privire la titlu: „Prima școală a începătorilor“, precum și dedicația de pe pagina I, scrisă în grecește: „Iubitei patrii a Dacilor închină autorul“. Dec. 1819.

Note mărunte despre alte bucoavne

Rîmnic, 1726. (În limba slavonă și română, 1749). În Biblioteca Patriarhiei Române.

Sibiu, 1803. În biblioteca „Astra“-Sibiu. Această bucoavnă a fost înfățișată și comentată de Daniela Poenaru (Bărbulescu) în „Completări și îndreptări la Bibliografia românească veche“, Biserica ortodoxă română, LXXVIII, 1960, nr. 5, p. 551. Dăm aici titlul după originalul cu litere chirilice: *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor, ce cuprinde întru sine rînduiala vecernii și a utrenii și a sfintelor liturghii. Cu priceasnele de preste săptămînă și la praznicele împărătești, grecește și românește și cele zece porunci ale lui Dumnezeu și alte învățături bisericesti*. Sibiu, în tipografia lui Ioan Bart, 1803.

„*Bucoavnă tradusă de pe slavonie*“, la 1771 (cf. *Biserica ortodoxă română*, an. XVIII).

Brașov, 1805. Această bucoavnă se pare că a apărut în două ediții în același an, căci — în afară de cea arătată la pag. 83 a cărții mele — se mai găsește una, cu un titlu întrucâtva deosebit de cea semnalată acolo, și anume: *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor de a se deprinde atât la cunoașterea slovelor, la slovenire și la cetanie, cât și la rânduiala Vecerniei, Utreniei și a Sfintei Liturghii*. Tipărită cu cheltuiala Dum. Kirius Constantin Boghici.

Brașov, 1808. Ediția are 84 pag. Este tipărită „cu toată cheltuiala Dumnealor Fraților Constantin și Ioan Boghici. În privileghiata Tipografie din Brașov. Prin Tipograful Fridrich Herfurt“.

Viena, 1808. (cf. V. B o l c a, *Școala normală unită din Oradea*, 1934, pag. 31.) Cred că aceasta este cea româno-maghiară, descrisă de mine la locul său [244].

Râmnic, 1814. (cf. Daniela Bratu, *Glasul Bisericii*, XVII, 1958, nr. 6—7, p. 562.) Exemplar în Biblioteca Patriarhiei Române. Citată de I. Manliu, în *Curs de limbă și literatură*, București, 1881, pag. 83.

Iași, 1817. (cf. Daniela Bratu, *Glasul Bisericii*, XVII, 1958, nr. 6—7).

Sibiu, 1821. (Biblioteca Universității din Cluj.)

Sibiu, 1826 și 1854 (Biblioteca Bruckenthal).

Neamț, 1847. *Bucoavnă pentru învățătura pruncilor de a se deprinde atât la cunoașterea slovelor, la slovenire și la cetire, cât și la rânduiala vecerniei, utreniei și a sfintei Liturghii, care s-au tipărit în S. M. Neamțul la anul 1847*. 72 foi, 144 pag. Dă și „simvolul“ adică mărturisirea a celui întru sfinți Părintelui nostru Atanasie, Patriarhul Alexandriei, pp. 134—138. Cota I. 43652 la Bibl. Academiei R.S.R.

Brașov, 1847 (V. A. U r e c h e. *Istoria școalelor*, I, pag. 306).

Buzău. 1852. Un exemplar la Biblioteca Episcopiei de acolo. Față de manualele moderne ale episcopului Dionisie Romano [245], bucoavna se prezintă în condiții inferioare.

Iași, 1861. (Biblioteca mănăstirii Sinaia.)